

שאלהים והפך לו לאויב (ע' יג כד: למה-פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך)¹⁰, או על שם שרעיו ובני ביתו נהפכו לו לאויבים (ע' תלונותיו בפרק יט), או על שם כל אלה ביחד. אולם נתברר, שהשם איוב היה רגיל בתקופות קדומות, והוא מצוי בתעודות מימי האבות ואף בתעודות מתקופות שלפני ימי האבות¹¹. דבר זה מאשר את מה שנאמר לעיל, שמעשה איוב יסודו במסורת קדומה מאוד, ואז היה השם איוב שכית, ואילו בזמנים מאוחרים נעלם. ולפי שהשם 'איוב' קדום הרבה, אין לדעת בוודאות מה משמעו מעיקרו. ואף אפשר, שניקודו איוב אינו הצורה המקורית הקדומה, אלא צורה עברית שניתנה לשם הזה בפי בני ישראל. ואולי מיוסד הניקוד על מדרש השם בדרכים שהובאו לעיל.

מקומה של 'עוץ', ארצו של איוב, לא נתברר, ועד עתה אף לא נמצא בשום תעודה עתיקה. בספר בראשית נזכר 'עוץ' שלוש פעמים כשם לבני אדם בשלוש רשימות-יחס שונות: ראשית, נקרא בשם זה בנו בכורו של ארם, שהוא בנו הקטן של שם (בר' י כג); שנית, בנו בכורו של נחור, אחי אברהם, אשר ילדה לו מלכה. ביחוס זה נזכר גם השם 'ארם' כבנו של קמואל, אחיו של עוץ; ושלישית, בנו בכורו של דישן, שהוא בנו הקטן של שעיר החורי (שם לו כח). אחיו הקטן של 'עוץ' זה הוא 'ארץ' (שם). הצד השווה שבכל שלושת המקראות האלה, שעוץ הוא בכור במשפחתו וקרוב לארם (או ארץ). ואם נחזיק בסברה, שהשמות שברשימות היחס הם לא שמות של אנשים בלבד, אלא אף של שבטים, יצא לנו מחיבור כל המקראות הללו, ש'עוץ' הוא שבט קרוב לשבטי ארם, ועיקר מושבו היה בארם נהריים, אבל חלק ממנו נדד דרומה והגיע עד אדום¹².

לפי כל זה נחלקו הפרשנים במקומו של איוב: יש מהם האומרים (ע' רש"י) שהיה בארם, ויש אומרים שהיה באדום (ע' ראב"ע). ואלה האומרים שהיה בארם, נחלקו באיזו ארם. מהם אומרים: בארם נהריים, ומהם האומרים: בארם דמשק. ועד היום יש מקום בחורן (או בבשן), בדרך לדמשק, הנקרא בפי תושבי המקום דיר איוב, על שם איוב¹³.

ברש"י לאיוב הובא מדרש: ארץ 'עוץ' מלשון עצה. ומפרשים אחדים, מאלה הסוברים שמעשה איוב משל הוא, הלכו בעקבות מדרש זה והסיקו מכאן, שאין כוונת הכתוב לארץ שנמצאת במקום מסוים, אלא נקט הכתוב בשם של ארץ, שיש לו משמעות של עצה, לרמוז על העצה העמוקה והרעיונות הנשגבים הכלולים בסיפור זה. כן כתב הרמב"ם ב'מורה

10 וע' עוד בבא בתרא טז ונדה נב.

11 ע' במאמרו של פרופ' מייזלר (מזר) ב'ציון' כרך יא (תש"ו) יחס בני נחור, וביתר קיצור בספרו של אולברייט, מתקופת האבן וכו' בתרגום של י"מ גרינץ מהדורת 1962, בעמוד 196.

12 מחוץ לספר בראשית (ולמקראות המקבילים בדברי הימים) נזכרת ארץ עוץ שלוש פעמים. ראשית בירמיהו (כה כ), ברשימת העמים השותים את כוס התרעלה; שנית באיכה ד כא: שישי ושמיני בת אדום יושבתי (יושבת קרי) בארץ עוץ; ושלישית – באיוב. מהמקראות בירמיהו אין ללמוד על מקומה של 'ארץ עוץ', משום שמסתבר שהסדר שהעמים מנויים שם אינו מכוון לסדר הגיאוגרפי. מדברי המקונן באיכה אפשר להסיק, שבימי חורבן הבית הראשון היתה ארץ אדום מכונה (אוכלי כינוי פיוטי, ואולי רק בפי בני ישראל) 'ארץ עוץ'. ואפשר גם שארץ עוץ שבאיכה כוללת הרבה עמים, שאחד מהם הוא אדום. אבל אין כאן הכרעה שגם 'ארץ עוץ' של איוב אדום היא.

13 על יסוד ההנחה, שאיוב היה באדום, נמצא מי שזיהה את איוב עם יובב בן זרח מבצרה (בר' לו לג). ר' אברהם אבן עזרא בפירושו לאיוב הביא דעה זו בלא שפירש שם אומרה, והלעיג עליה. ובפירושו לבראשית לו לא, הביאה בשם 'היצחקי המהביל'. אולם דעה זו נמצאת כבר בהוספה לתרגום השבעים שבסוף איוב, וכן בספר החיצוני המכונה 'צואת איוב' או 'דברי איוב'. אפשר לומר, שדרשה זו מקורה ביוונית, שהרי בתעתיק היווני אי אפשר לכתוב יו"ד עצורית. וכשיש יו"ד בראש תיבה, מעתיקים אותה ביוונית כאל"ף מנוקדת בחיריק, ולפיכך שווים בתעתיק היווני השמות 'איוב' ו'יוב' (בר' מו יג), וכן בתעתיק לאטיני קדום, ומשום כך כותבים גם האנגלים JOB (כאילו השם העברי הוא יוב בלא אל"ף). אולם מסתבר, שגם בלא להסתמך על היוונית אפשר לדרוש דרשה זו. מכל מקום ברור, שזו היא דרשה בעלמא, ואין לסמוך עליה, ואין להסיק ממנה שום דבר.

נבוכים' חלק ג פרק כב. ובדור שלפניו, כתבו אז"ר ואברונין במבואם לאיוב, שאין צורך לחפש את מקום הארצות של איוב ורעיו, לפי שאין כלל במציאות. ואולם, לפי מה שנברר לקמן שעיקר מעשה איוב מסורת קדומה, יש מקום לומר, שאף מקומו של איוב נמסר באותה מסורת. והדעת נוטה לצד הסברה, שעוץ של איוב היתה בבשן, שמקום זה מתאים לתיאורים שבפרק א. משמות מקומותיהם של רעי איוב אין להביא ראיה על מקומו של איוב, משום שמסתבר, שכוונת הכתוב לומר, שאיוב יצא שמו למרחוק, והיו לו רעים אף בארצות רחוקות מאד.

מהכתוב בפרק א ג: ויהי האיש ההוא גדול מכל בני-קדם, יש ללמוד שמקומו של איוב היה בין 'בני קדם' או סמוך למקומם של 'בני קדם'. 'בני קדם' נזכרים בשופ' פרקים ו-ז בין אויבי ישראל בימי גדעון, יחד עם מדין ועמלק. ביש' יא יד סמוכים 'בני קדם' לאדום ומואב ועמון. ביר' כט כח הם סמוכים לקדר וחצור. ביח' כב י שוב נזכרים 'בני קדם' סמוכים לאדום, עמון ומואב. מכל זה מסתבר, ש'בני קדם' הם השבטים הנודדים במדבריות שממזרח לעבר הירדן המזרחי הנושב, בסביבה שבה נפגשים צפון מדבר ערב ודרום מדבר סוריה. וזה מתאים גם ל'ארץ בני קדם', שעבר בה יעקב בדרכו חרנה (בר' כט א), ומתאים גם לסברה, שמקומו של איוב היה בבשן. אף מסתבר, שזו היא ארץ קדם שנשלחו אליה בני הפילגשים של אברהם (בר' כה ו). ומסתבר, שבאיזור זה נמצאים גם יתר השמות שנזכרים מן השורש קדם: יטור נפיש וקדמה (בר' כה טו); קיני קניז קדמני (בר' טו יט) ועוד. 'בני קדם' היו מפורסמים בחכמיהם, כמו שנרמז בכתוב על שלמה (מ"א ה י), וזה מתאים לספר איוב, שדבריו ערוכים בלשון החכמה.

הראשון לרעי איוב – אליפז שמו. שם זה ידוע מספר בראשית כשם בנו בכורו של עשו (בר' לו ד ועוד). מסתבר שפירוש השם אליפז אינו מלשון פז = זהב אלא מלשון פז = חזק, כמו שכתוב: ויפזו זרעי ידיו (בר' מט כד), וכוונת השם אליפז – אלי חזק הוא. ארצו נקראת 'תימן', והוא (שם לו יא) שם בכורו של אליפז בן עשו, ושם פסוק לד נזכר 'חשם מארץ התימני'. במקומות אחרים במקרא נזכרת 'תימן' כחלק מארץ אדום או כשם נרדף לה (עוב' א ט ועוד), אולם כינוי אליפז 'התימני' יכול להתבאר גם 'מן תימא', והוא מן בני ישמעאל (בר' כה טו) 11. לפי זה אין הכרעה, מאין בא אליפז.

השמות של בלדד וצופר, רעי איוב האחרים, אינם נמצאים עוד במקרא. יש אומרים, שהשמות 'בלדד' ו'בדד', הנזכר ברשימת מלכי אדום (הדד בן בדד, בר' לו לה) באים מיסוד אחד. אולברייט אומר, שבלדד הוא שם הבא מלשון אמורית-כנענית-מזרחית. חלקו הראשון של השם בלדד נמצא (לפי אולברייט) בשם בלעם וחלקו השני נמצא בשמות אלדד ומידד 15.

השם 'שוח' – מקומו של בלדד – נזכר במקרא בין בני קטורה בלבד (בר' כה ב), ולפי דברי מזור 15 הוא על גדות המערב של נהר פרת. צופר הוא, לדברי מזור, שם טיפוסי בארמית הקדמונית שבארץ הפרת. בתרגום השבעים העתיקו תמורת 'צפו' שבבני אליפז (בר' לו יא ועוד) 'צופר'.

צופר נקרא 'נעמתי', מסתבר, שפירושו ממקום ששמו 'נעמה', עיר בשם זה נזכרת ביהושע טו מא בין ערי יהודה, ולא מסתבר שמעיר זו בא צופר. בתרגום השבעים כינו את צופר 'מלך

14 ארץ תימא נזכרת ביש' כא יד, ולפי עניין הכתוב שם הוא מקום בערב. ועד היום יש מקום בצפון ערב ושמו 'תימא'. והוא מסומן במפות ערב של ימינו. ומזר (ראה הערה 11 לעיל) אומר, שאף בארם נהריים היה מקום בשם תימן.

L.B.L 1935 15

16* ראה הערה 11.